

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları : 1169

Yayın Koordinatörü:

Murat Aydemir

DOĞU IŞIĞI II

Rusya

Ali Haydar Haksal

Yayına Hazırlayan:

Mehmet Özger

İç Tasarım:

R. Ahmet Akay

Kapak Tasarımı:

Yılmaz Cahit Aydın

ISBN: 978-625-428-269-0

1. Baskı, Nisan 2023, Ankara, 3.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

Bu Eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 29.12.2022 tarih ve 164 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Yayıncı Sertifika No: 48058

BASKI: **TDV**
YAYIN MATBAACILIK TIC. İŞLETMESİ
BASIMEVİ | PRINTING HOUSE

Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11

Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

DOĞU IŞIĞI

RUSYA

- 2 -

ALİ HAYDAR HAKSAL

ALİ HAYDAR HAKSAL; 16 Mayıs 1951'de Bingöl, Yayladere'ye bağlı Hasköy'de doğdu. İlkokulu, üçüncü sınıf dâhil babasının yanında okudu. 1960 yılında babasını kaybetti. Babasının ölümünden sonra beş yıl okumaya ara verdi. Elâzığ İmam Hatip Lisesi'ni bitirdi (1975). Erzurum'da Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi (1979).

Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslâm Düşüncesi Anabilim Dalında yüksek lisans yaptı. *Kur'an-ı Kerim'de Güzel Kavramı* adlı tezi hazırladı.

Bir grup arkadaşıyla birlikte *Yedi İklim* dergisinin kurucuları arasında yer aldı. 1987 tarihinden itibaren aylık olarak yayımlanmaya başlayan derginin sahipliğini ve yazı işleri müdürlüğünü üstlendi. Dergi yayımını hâlen sürdürüyor.

Öykü çalışmalarına lise yıllarında başladı. *Mavera, Yönelişler, İslâm, Kayıtlar, Yedi İklim, Yansımaya, Kaçak Yayın, Anadolu Gençlik, Yeni Dünya, EDEP, Türk Dili, Yeni Devir, Millî Gazete* gibi dergi ve gazetelerde öykü ve yazıları yayımlandı. Hâlen *Millî Gazete*'de köşe yazarlığı yapıyor. Ülke içinde çok sayıda konferans verdi.

Yayımlanmış kitapları:

Öykü: *Evdaki Yabancı*, 1986 • *Sesim Bana Yetmiyor*, 1987 • *Sarıldığım Soğuk Bir Ceset*, 1988 • *Sokağın Adı Issız*, 1989 • *Ay Işığında Vav'ın Odası*, 1991 • *Zamanların Öyküsü*, 1994 • *Yalnızlık Sarkacı*, 1996 • *Kuşkonmazda Konuşan Adam* 1998 • *İçim Su Berraklığında*, 2000 • *Kapıda Bir Çift Ayakkabı*, 2002 • *Renklerin Dansı*, 2004 • *Rüya Rüya İçinde*, 2011 • *Ruh Denizi*, 2012 • *Güneşe Koşan Adam*, 2013 • *Aradan Geçen Uzun Yıllar*, 2017 • *Ses ve Gölge*, 2018 • *Kalemim Ucu*, 2019 •

Roman: *Yitik Yaşamın Güncesi*, 2002 • *İki Ateş Arasında*, 2007 • *Anzelha ile İbrahim*, 2012 • *Hüzün*, 2014 • *Kör Kuyu*, 2017 • *Mum ile Pervane*, 2018 •

Anlatı: *Sevgili'nin Yol Arkadaşı Hz. Ebû Bekir*, 2011 • *Sevgili'nin Hak Dilli Arkadaşı Hz. Ömer*, 2013 • *Sevgili'nin Hayâ Timsali Arkadaşı Hz. Osman*, 2014 • *Toprağın Babası Hz. Ali*, 2016 •

Monografi - Araştırma: *Âkif Duruşlu Âsım*, 2006 • *Necip Fazıl: Büyük Doğu Irmağı*, 2007 • *Sezai Karakoç: Eleğimsağmalarda Gökanıtı*, 2007 • *Rasim Özdenören: Ruh Denizinden Öyküler*, 2008 • *Doğu Büyüsü "Ah Kudüs"*, 2010 • *Kendilik ve Edebiyat*, 2014 • *Bir Medeniyet Şairi Akif İnan*, 2015 • *Zarif Şair Cahit Zarifoğlu*, 2015 • *Doğu Işığı I*, 2022 •

Deneme: *Gelişi/Güzel*, 1987 • *Oruç Çağrısı*, 2007 • *Öykü Ağacı*, 2007 • *Güncel Sorunlar Karşısında Müslümanca Duruş*, 2016 • *Adaleti Ayakta Tutmak*, 2017 • *Felâketin Eşiği Suriye*, 2019 • *İslâm'ın Yenileyici Işığında*, 2022 • *Hangi Dil*, 2022 •

Şiir: *Dolunay Bestesi*, 2019 •

İçindekiler

IX	Ön Söz
1	birinci bölüm: Puşkin
21	ikinci bölüm: Dostoyevski
22	Dostoyevski'de Osmanlı, İslâm ve Türk Kavramları -I-
36	Dostoyevski'de Osmanlı, İslâm ve Türk Kavramları -II-
47	Dostoyevski: Karamazov Kardeşler, Rus İnsanı
60	Dostoyevski'nin Hıristiyanlık Düşüncesi, Değişim ve Dönüşümü
65	Dostoyevski'nin Müslümanlara, Osmanlı Türklerine Yaklaşımı
77	Dostoyevski'nin Puşkin'e Sevgisi, Tolstoy'a Öfkesi
90	Dostoyevski'nin Anti Semitik Yaklaşımı
94	Dostoyevski'de Batı ve Katolik Karşıtlığı
106	Dostoyevski'de Slav Birliği ve Hamiliği
115	Dostoyevski: "İstanbul Bizimdir Bizim Olacak!"
126	Rusya'da Müslümanlara ve Türklere İlgisi
129	Sonuç
131	üçüncü bölüm: Tolstoy
132	Tolstoy'un Kilise Hıristiyanlığına Karşı Din Arayışı -I-
154	Tolstoy'un Kilise Hıristiyanlığına Karşı Din Arayışı -II-
167	Tolstoy'un Hıristiyanlık Anlayışı ve Kilise Eleştirisi
186	Tolstoy: Hacı Murat

213	Rus Halkının İnanıcı ve Tolstoy'un Bakışı
218	Tanrı İnanıcı, Teslis ve Kiliseden Aforozu
225	Tolstoy'un Savaşlara ve Ölümlere Bakışı
235	Tolstoy ve Mistisizm
237	Farklı Kültürlere Bakışı ve Yaklaşımı
241	Eşi Sofiya ile Çatışması ve Son Dönemleri
244	Sofiya Tolstoy'un Günlüğünden Bakış
249	Sofiya'nın Kocasını Tolstoy'dan Dinî Konulardaki Beklentileri
255	Sofiya'nın Çocuklarına Dinî Eğitimi
259	Tolstoy'un Eserlerine Sansür ve Etkileri
267	Tolstoy'un Kiliseyi İnkârı ve Mücadelesi
280	Tolstoy'un Kiliseden Aforozu
286	Sofiya'nın Gerilimi ve İntihar Etme Düşüncesi
294	Çalışma Yöntemleri
295	Sofiya'nın Günlüğünde Müslümanlar
296	Tolstoy'un Son Dönemleri
301	Oğlunun Gözüyle Tolstoy'un Dünya Görüşünün Değişmesi
311	Hıristiyanlık ve Onun Tutumu
315	Tolstoy'da Değişim Süreci
320	Kilise ile Gerilim
324	1910 Lev Tolstoy'un Son Ayları ve Evinden Kaçışı
331	Maksim Gorki'de Müslümanlar ve Türkler
337	Kaynakça

Ön Söz

Bu çalışma serimize “Doğu Işığı” deyişimizin nedeni, İslâm’ın bir bütün olarak Doğu olarak tanımlanması ve vurgulanması içindir. İnsanlık ile peygamberler medeniyetinin merkezi olması. Bu, gerçek anlamda manevi olarak dünyanın merkezi olmayı içerir. Peygamberler ilahî mesajı buradan insanlığa sundular. Buradan yeryüzüne yayıldı ve çeşitlendi. Merkezden uzaklaştıkça farklılaştı. Biliriz ki hiçbir toplum peygamberler mesajı almamış olsun. Dinler diye bilinen oluşlar merkezden uzaklaştıkça başkalaşıma büründü. Peygamber Efendimiz ile son duyuru, son yaşama anlayışı ve düşünüşü olarak gene merkeze oturdu. Bu büyük oluşun etkisi yeryüzüne yayıldıkça diğerleşen kültürler ya kendilerini yenilediler ya da başka bir duruma dönüştürdüler. Varlıklarını koruma adına savunma refleksiyle korunmaya baktılar. Bu da kendi içlerinde çatışmalara neden oldu.

Çalışma serimizin üçüncüsünü oluşturuyor *Doğu Işığı II: Rusya*. Öncekiler *Doğu Büyüsü Ah Kudüs* ile *Doğu Işığı I Endülüs, İspanya ve Girit* idi. Başka havzalar ile ilgili çalışma serimiz sürecektir, bunu belirtelim.

Hıristiyan düşüncesini bir bütün olarak Batı düşüncesi içinde görüyoruz. İslâm yani peygamberler medeniyeti Doğu’dur. İslâm medeniyeti peygamberler medeniyetidir. Hazreti Âdem ile başlayan Efendimize kadar ve tabii onun izleği olan ve günümüze kadar gelmiş olan büyük medeniyet, yani hakikat medeniyeti.

Ortodoks Hıristiyanları ile Katolik Hıristiyanlar arasında yüzyıllara dayanan bir çatışma var. Bu çatışmanın nedeni derindir. Çatışmaların bugüne değin sürüyor olması bir rastlantı değildir. Katolik dünyası ile Ortodoks dünyasının çatışma ve gerilimleri siyasal anlamda da gerginliğini sürdürüyor. Katolik dünyasının da kendileri dışındakilere karşı ciddi bir çatışması var. Vatikan âdeta dünyevi bir saltanat kurumudur. Devlet içinde bir devlettir. Sermayesi, buna dayalı kurumları olması bunu gösterir. Aynı zamanda Batı düşüncesinin çatışma alanıdır. Çünkü bir yanda güç ve saltanat konumunda iken bir yandan da öte duygusunu korumaya bakmaktadır. Batılı düşüncülerini rahatsız eden yanı Ortodoks zihniyetin baskınlığıdır. Kiliseler arasında da sorunlar var. Bir kilise bir konuyla ilgili bir karar ve bir sonuç bildirirken diğeri bunu kabul etmiyor. İrlanda kilisesi ile Vatikan gerilimleri yaptığımız çalışmalarda ayrıntılı olarak görülebiliyor. Bu durum Ortodoks kilisesinin karşı çıkmasıyla kendini göstermektedir.

Bu eserimizde Ortodoksların merkezi ile Slav dünyasının âdeta sözcüsü, başı çeken Rusya'yı merkeze aldık. Rusya edebiyat ve düşüncesinin önde gelen yazarları ve düşünceleri üzerinde durduk. Bu, birkaç düşünür yazarı merkeze alışımız bir anlamda Ortodoks dünyasının genel tutumunu belirliyor. Hem karşı çıkışları hem de kabulleriyle.

Rusya'da da diğeri Hıristiyanlarda olduğu gibi bir kilise sorunu var. Bir yanıyla bu sorunun yansımalarını Tolstoy'da görüyoruz. Onun kiliseye karşı çıkışı Hıristiyanlığa karşı çıkış olarak görülmemeli. Onun bir tek amacı var, kilise dışında halkın saf Hıristiyanlık anlayışı ile Hazreti İsa dönemi Hıristiyanlık arayışında olmasıdır. Bu, ne yazık ki kimi Müslümanları da yanıltan bir durumdur. Onun kiliseye karşı oluşu, sanki Hıristiyanlığa karşıymış da İslâm'a yakınmış gibi bir duygu oluşumuna neden olmuştur. Son eseri *Diriliş* romanı İncil'den epigraflarla başlıyor gene İncil'den alıntılarla bitiyor. O da bir saltanat oluşturan kilise kurumuna karşıdır.

Tolstoy'un Rusya'nın güneyinde toprağı var, zaman zaman sağlık sorunlarından ötürü de oraya gidiyor Müslümanları görüyor, onların yaşayışlarına ve davranışlarına imreniyor, Rus halkının da öyle olmalarını diliyor. Onun başlattığı düşünce akımı Tolstoyizm olarak bir dönem için etkili oluyor.

Dostoyevski ise nihilist olmasına karşın, idam ile yargılanıyor, arkadaşlarıyla tam kurşuna dizileceği sırada Çar tarafından affediliyor, Sibiryaya sürgün ediliyor. O andan itibaren zihni bir değişim yaşıyor. Sibiryaya giderken bir kadının kendisine ahşap bir ikon ile bir başkasının bir İncil bağışlaması hayatının asıl merkezini oluşturuyor. Bu iki nesneyi ölümüne kadar yanından ayırmıyor. Bir de orada Çerkez Ali ve ağabeylerini tanıması etkili oluyor. Bu dönemde daha sıkı bir Ortodoks Hıristiyanı ile Slav milliyetçilik duygusu ağır basıyor. Hayatı boyunca da bu ilkesinden asla vazgeçmiyor. Rus halkının acılarını en ince ayrıntısına kadar verme çabasında oluyor.

Medeniyetler buluşması elbette ki hem etkilenmelere hem de çatışmalara neden oluyor. Rusya'nın birçok muhatabı var bu anlamda. Biri Katolik Hıristiyan düşüncesi ile Fransız düşüncesinin etkisi, Rus halkının etki altında kalması. Birçok Rus yazar özellikle bu dalganın etkisinde iken Dostoyevski Slav milliyetçiliği duygusuyla karşı çıkıyor. Eserlerindeki karakterler, tipler, o insancıklar Rusların kendisidir. Onları bir bütün olarak ele alıyor. Bir diğer önemli husus ise Çarlık Rusya'sında, kendisine göre kemirgen olan Yahudilerin varlığı. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi bu eserimizde var. Fakat sonuç olarak Yahudi karşıtlığı yayılınca Rusya'dan kovuluyorlar. Bunu bahane eden Vatikan ile Yahudi iş birliği Çarlık döneminin bitirilmesine ve devrimin oluşumuna destek veriliyor.

Osmanlı Devleti ile olan komşuluğu Rusya için önemli bir sorun. Kendi bölgeleri içindeki Müslümanların varlığından tedirgin. Bu durum salt çarlık dönemi ile ilgili değil, sosyalizme geçtikten sonra da devam ediyor. Osmanlı Devleti'nin gücü ve zayıflama dönemleri sürekli dikkatleri altındadır.

Balkanların Osmanlı himayesinde oluşu da bir başka sorun. Dostoyevski ve onun gibi düşünenlere göre öncelikle Balkanların kurtarılması gerekmektedir. Çünkü onlar için önemli olan bir İstanbul var. Dostoyevski'nin "İstanbul bizimdir, bizim olacak!" düşüncüğü genel bir kaygıdır. Bundandır ki eserlerinde Müslümanlara karşı oldukça abartılı bir nefret göze çarpıyor. Bizim açımızdan üzerinde durulması gereken husus, bu eserlerin Türkçeye tercüme edilirken sansür edilmiş olmasıdır. Çünkü onun nefreti; İslâm, Hazreti Peygamber, Osmanlı Devleti ve Türkler ile ilgilidir.

Kırım Savaşı'ndan beri Katolik dünyası ile Ortodoks dünyasının çekişmesi bizim medeniyetimiz, kültür ve düşünce coğrafyamızla ilgilidir. İngilizler Kırım Savaşı'nda Osmanlı'nın yanında yer alırken, Çanakkale Savaşı ve sonrasında da işgal çabası içindedirler.

Kültür, düşünce ve sanat bağlamındaki bu çalışmamızın gayesi, var olan durumları nesnel bir biçimde ortaya koymak. Kendi medeniyetimiz ve kültürümüz bağlamında da kendimizi düşünmek. Gerileme dönemi bir çöküş dönemidir. İslâm medeniyet ve düşüncesi hiçbir zaman yok olmayacak. Zayıflayan ve gerileyen Müslümanlardır. Merhum Üstad Sezai Karakoç'un tanımlamasıyla İslâm milletinin dirilişi ile yeniden kendini bulacaktır. Bu, her zaman için mümkündür ve geçerlidir. Bir anlamda bu eserlerde ortaya konulanlar bir hesaplaşma gerekçesidir de. Dünyamızda neler olup bittiğinin bir anlatıdır.

Bu çalışmamın hazırlanışında önemli katkısı bulunan dostlarıma, arkadaşlarıma, özellikle de Osman Bayraktar ile Mehmet Özger'e; düşünce ve yazı hayatımda eşim ve çocuklarım, ağabeyim ve kardeşlerime sabırları, anlayışları için müteşekkirim...

20.03.2023/Üsküdar

Ali Haydar Haksal